

Степанов І. Л.,
аспірант кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА «ШАХРАЙСТВО У СФЕРІ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»

BACKGROUND AND DEVELOPMENT OF SOCIAL PHENOMENON «FRAUD IN THE FIELD OF COMPUTER TECHNOLOGIES»

У статті досліджено історичні передумови виникнення та розвитку соціального явища шахрайство у сфері комп'ютерних технологій з урахуванням масового поширення персональних комп'ютерів, мережі Інтернет, гіперзростання кількості інтернет-гаджетів і користувачів соціальних мереж, переходу людства на платіжні онлайн-системи.

Ключові слова: історія шахрайства, шахрайство, комп'ютер, комп'ютерні технології, мережа Інтернет, способи шахрайства, інтернет-аукціон, кредитні картки, персональні дані, фішинг, фармінг, кардінг, клікфрод.

В статье исследованы исторические предпосылки возникновения и развития социального явления «мошенничество в сфере компьютерных технологий» с учетом массового распространения персональных компьютеров, сети Интернет, гиперроста количества интернет-гаджетов и пользователей социальных сетей, перехода человечества на платежные онлайн-системы.

Ключевые слова: история мошенничества, мошенничество, компьютер, компьютерные технологии, сеть Интернет, способы мошенничества, интернет-аукцион, кредитные карточки, персональные данные, фишинг, фарминг, кардинг, кликфрод.

In the article was investigated historical background of origin and development such social phenomenon as fraud in the field of computer technology. The article takes into account the mass distribution of personal computers, the Internet, extreme increase of Internet gadgets and users of social networks and also the transition of humanity into online payment systems.

Key words: history of fraud, fraud, computer, computer technology, Internet, methods of fraud, Internet auctions, credit cards, personal data, phishing, pharming, credit card fraud, click fraud.

Проведеними Організацією Об'єднаних Націй дослідженнями проблем кіберзлочинності встановлено, що в 2011 році близько 2,3 мільярда людей, або третина загальної чисельності населення планети, мала доступ до мережі Інтернет. Більш ніж 60% всіх користувачів мережі Інтернет перебувають у країнах, які розвиваються. Близько 45% всіх користувачів мережі Інтернет становлять особи у віці до 25 років. За оцінками міжнародних організацій, у 2017 році доступ до мобільного Інтернету отримують до 70% від загальної чисельності населення світу. До 2020 року кількість мережевих приладів (Інтернет речей) буде в шість разів перевищувати чисельність населення Землі [1].

Станом на грудень 2015 року вже понад 3,5 мільярда з 7,3 мільярда населення планети мають доступ до мережі Інтернет[2].

Уже сьогодні приватні особи та організовані злочинні угруповання за допомогою мережі Інтернет шляхом обману отримують незаконний доступ до персональних ідентифікаційних даних особи, кредитних карток, розрахункових рахунків суб'єктів господарювання, даних державного та приватного секторів економіки, які надалі використовуються для незаконного отримання грошових коштів або їх легалізації, шантажу, фінансування тероризму тощо.

Переважно проблематика шахрайства у сфері комп'ютерних технологій розкривається кризь призму світового досвіду з урахуванням законодавчих особливостей кожної країни, соціально-економічного та технічного розвитку.

У науковій літературі з кримінального права та кримінології приділялась значна увага проблемам,

пов'язаним із дослідженням обману або зловживанням довірою як способу вчинення шахрайства, а також дослідженням окремих складів злочинів і кваліфікуючих ознак, що містять вказані поняття. Серед цих робіт праці таких вчених, як Д.С. Азаров, Н.О. Антонюк, Ю.М. Батурін, М.В. Карчевський, А.А. Музика, С. А. Орлов, В.Я. Тацій, Ю.Л. Шуляк та інші. За кордоном вказані питання досліджувались такими вченими, як М. Бреннер, С. Гудман, Ф. Вільямс, Д. Деннінг, У. Зібер, Д. Льюїс, Б. Колін, та іншими.

У контексті досліджуваних питань становить інтерес комплексне дослідження виникнення такого соціального явища, як шахрайство у сфері комп'ютерних технологій.

Аналіз проблематики такого соціального явища, як шахрайство у сфері комп'ютерних технологій, виконується у межах дисертаційного дослідження, у контексті основних положень пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Національною академією правових наук України в березні 2016 року, рекомендацій Координаційного бюро з проблем кримінології Академії правових наук України та Кримінологічної асоціації України.

У межах наукової статті буде досліджено історичні передумови виникнення та розвитку такого соціального явища як шахрайство у сфері комп'ютерних технологій.

З часів стародавнього світу право власності є непорушним. Будь-яке посягання на власність є караним. Однак історія доводить, що це право порушується в тому числі шляхом вчинення шахрайства.

Шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [3, с. 475–480].

У результаті шахрайських дій потерпілий – власник, особа у віданні чи під охороною якої знаходиться майно, – добровільно передає майно чи право на майно винній особі. Безпосередня участь потерпілого в передачі майнових благ і добровільність його дій є обов'язковою [3, с. 476].

Добровільність у разі шахрайства має уявний характер, оскільки вона обумовлена обманом. Цей феномен властивий в основному людському суспільству. Людина найчастіше обманює свідомо, з подальшим прицілом, заздалегідь прогножуючи підсумок своєї дії.

Так, Віктор Люстин у 1925 році, назвавшись заступником міністра пошти та телеграфів Франції, продав Ейфелеву вежу. Френк Абергнейл за допомогою підроблених банківських чеків у 1960 році отримав з 26 банків понад 5 мільйонів доларів США. Кристофер Роканкур отримав понад

40 мільйонів доларів США, представляючись родичем Рокфеллера. Ж. Керв'єля, будучи трейдером банку, займався несанкціонованою торгівлею на біржі, у результаті якої компанії Societe Generale завдано збитки на суму 4,9 мільярда доларів США. Бернад Медоффі створив фінансову піраміду Madoff Investment Securities і не виплатив вкладникам кошти в сумі 65 мільярдів доларів США [4].

З появою персональних комп'ютерів шахрайство набуває нових масштабів та видів.

Персональний комп'ютер – це електронна обчислювальна машина, призначена для особистого використання [5].

Першим персональним комп'ютером вважається Хегох Alto, розроблений у 1973 році Науково-дослідним центром компанії Хегох у Пало-Альто (Каліфорнія, США), масове поширення якого почалось після 1975 року. З початку 1980-х років комп'ютери купують для персонального (у тому числі й домашнього) використання, розробляється програмне забезпечення широкого спектра. У 1982 році комп'ютер названо машиною року за версією журналу Time Magazine.

Поширення персональних комп'ютерів серед пересічних громадян створило передумови для виникнення комп'ютерної мережі передачі даних, а відповідно, створило підґрунтя для протиправних дій (шахрайства) у цій сфері.

Першу в світі комп'ютерну мережу ARPANET (англ. Advanced Research Projects Agency Network, укр. Мережа управління перспективних дослідницьких проєктів) розроблено та запущено на замовлення Міністерства оборони США в 1969 році. Першу програму для відправлення електронної пошти було розроблено в 1971 році. За допомогою трансатлантичного телефонного кабелю в 1973 році до мережі ARPANET підключено Великобританію та Норвегію. З цього часу мережа ARPANET стала міжнародною.

У 1989 році Європейською радою з ядерних досліджень запропоновано концепцію Всесвітньої

павутини, яка стала загальнодоступною в 1991 році з уведенням графічного інтерфейсу «WWW», а в 1995 році стала основним постачальником інформації, основою для спілкування між людьми та вчинення фінансово-господарських операцій.

Станом на 2014 рік у мережі Інтернет налічувалось десять соціальних мереж, у кожній з яких було зареєстровано понад 100 мільйонів активних користувачів, перші три з яких – це Facebook (понад один мільярд користувачів), Twitter (понад 316 мільйонів), «ВКонтакте» (понад 314 мільйонів) [6].

У XXI столітті загальний обсяг торгівлі товарами та послугами в мережі Інтернет у всесвітньому масштабі складає понад

20 трильйонів доларів США, або майже 14 відсотків всесвітнього обсягу продажів [7], в Україні цей показник становить понад 5,65 мільярда доларів (2007 – 0,4 мільярда доларів США) [8].

Враховуючи те, що в мережі Інтернет фактично перебувають кошти, що дорівнюють бюджетам не однієї країни світу, а кількість користувачів соціальних мереж налічує декілька мільярдів, кримінальний елемент почав переорієнтовуватись у бік Всесвітньої павутини.

Також переорієнтуванню кримінального елемента в кіберпростір сприяло те, що мережа Інтернет дала можливість бути анонімним під час вчинення будь-яких дій, виступати від імені іншої особи, стала посередником між потерпілим і злочинцем, чим фактично усунула між ними прямий контакт, вчиняти кримінальні правопорушення за кордоном та уникати покарання у зв'язку з обмеженою кордоном держави юрисдикцією органів влади, а також зі складністю доведення вини правопорушника.

Згідно з даними Управління Організації Об'єднаних Націй за 2013 рік, у вчиненні комп'ютерного шахрайства частка підозрюваних становить лише 25 осіб на 100 злочинів, співвідношення числа засуджених і зареєстрованих злочинів значно нижче, ніж у разі інших «звичайних» злочинів [9].

Ураховуючи стрімке зростання злочинів у мережі Інтернет, у результаті якого завдаються багатомільярдні збитки, державами Ради Європи та іншими 23.11.2001 р. в Будапешті ухвалено Конвенцію про кіберзлочинність (ратифікована Україною 07.09.2005 р.), якою на міждержавному рівні визначено поняття шахрайства у сфері комп'ютерних технологій. Зокрема, статтею ст. 8 цієї Конвенції встановлено, що шахрайство у сфері комп'ютерних технологій – це навмисне вчинення без права на це дій, що приводять до втрати майна іншої особи шляхом будь-якого введення, зміни, знищення чи приховування комп'ютерних даних, будь-якого втручання у функціонування комп'ютерної системи із шахрайською або нечесною метою набуття без права на це економічних переваг для себе чи іншої особи [10].

Фактично в мережі Інтернет створено умови для переходу кримінальних правопорушень проти власності, у тому числі шахрайства, від локальних масштабів до транснаціональних масштабів, про що

зазначалось Інтерполом ще в 1979 році в межах третього Симпозіуму з питань міжнародного шахрайства [11].

Відповідно до даних Федерального бюро розслідувань інтернет-злочинності США [12], Комітету експертів з оцінки заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму [13] та інших міжнародних інституцій, найпоширенішими способами шахрайства в мережі Інтернет є:

- шахрайство на інтернет-аукціонах (вчиняється шляхом пропонування несправжньої речі, непоставлення купленої речі);

- шахрайство з кредитними картками (вчиняється шляхом використання незаконно отриманих даних власників кредитних карток (як правило, нерезидентів), клонування кредитних карток);

- шахрайство з використанням персональних даних особи (вчиняється шляхом оплати послуг, замовлень товарів від імені власника персональних даних тощо);

- пропозиція ліквідації заборгованості за кредитом;

- інвестиційна пропозиція (вчиняється шляхом маніпулювання на ринку цінних паперів);

- фішинг (вчиняється шляхом копіювання сайту з високою репутацією);

- фармінг (вчиняється шляхом переадресування особи на несправжній сайт);

- кардінг (вчиняється шляхом пропозиції якісних товарів з суттєвою знижкою);

- клікфрод (вчиняється шляхом обманних кліків на рекламне посилання особою, не зацікавленою в рекламному оголошенні);

- нігерійські листи (вчиняється шляхом розсилки спаму з пропозицією оплатити невеликі суми коштів в обмін на майбутні солідні відсотки від фінансових операцій);

- бот-мережі (вчиняється шляхом ураження комп'ютерів вірусами та блокування сайтів);

- збирання пожертв на лікування або благодійні цілі (вчиняється шляхом створення відповідних сайтів);

- робота вдома з надвисокими прибутками за умови сплати авансових платежів або купівлі відповідного товару;

- знайомство в соціальній мережі з метою отримання коштів на удавану подорож (вчиняється шля-

хом пропозиції під час знайомства в соціальних мережах перерахувати кошти для здійснення подорожі з метою зустрічі);

- податкове шахрайство (вчиняється шляхом направлення сфальсифікованих заяв на пільги на офіційні онлайнів системи з використанням форм для розрахунку податків);

- незаконний посередник (вчиняється шляхом перехоплення повідомлення між клієнтом та інтернет-банкінгом);

- використання масового маркетингу (вчиняється шляхом отримання з великої кількості людей невеликих сум грошових коштів шляхом масової розсилки пропозиції, реклами, акцій тощо);

- інші.

У результаті зазначених та інших видів шахрайства з використанням комп'ютерних технологій в 2015 році, згідно з даними корпорації Symantec [14] (заснована в 1982 році, один з світових лідерів у галузі інформаційної безпеки, Каліфорнія, США), постраждало понад 594 мільйони громадян різних країн світу, завдано збитки на суму понад 158 мільярдів доларів США [15]. Відповідно до даних Національної поліції України, у 2015 році в результаті шахрайських дій з використанням комп'ютерних мереж громадянам України завдано збитки на суму 10 мільйонів гривень, а за вісім місяців 2016 – на суму 27 мільйонів гривень [16].

Викладене дає підстави зробити висновок, що передумовами виникнення та причинами стрімкого розвитку соціального явища «шахрайство у сфері комп'ютерних технологій» є результат глобального розвитку мережі Інтернет, здешевлення доступу до мережі та впровадження в системи зв'язку доступу до мережі Інтернет, гіперзростання інтернет-гаджетів і користувачів соціальних мереж, переходу людства на онлайнів платіжні системи, складність розслідування злочинів такої категорії у зв'язку з транснаціональною географією їх учинення та відмінністю національних законодавств держав світу, обмеженою юрисдикцією органів державної влади, невідповідністю законодавства технологічному розвитку.

Об'єктом подальших наукових досліджень буде інтегративне поєднання зарубіжної практики притягнення до кримінальної відповідальності за шахрайські дії у контексті способу їх вчинення. Для України це становить науковий і практичний інтерес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доклад Управления ООН по наркотикам и преступности «Всестороннее исследование проблем киберпреступности». – Нью-Йорк, 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.unodc.org/documents/organized-crime/cybercrime/Cybercrime_Study_Russian.pdf.
2. Пользователи интернета в мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bizhit.ru/index/polzovateli_interneta_v_mire/0-404.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. – К. : Каннон, А.С.К., 2002. – С. 475–480;
4. Десять величайших мошенников всех времен и народов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bugaga.ru/interesting/1144340020-10_velichajshikh_moshennikov_vsekh_vremjon_i_narodov.html.
5. Поняття та означення комп'ютера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glossary.starbasic.net/index.php?title=%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%27%D1%8E%D1%82%D0%B5%D1%80;>
6. Социальные сети: статистика к 2016 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newreporter.org/2016/06/08/socialnye-seti-statistika-k-2016-godu/>.

7. «Доклад Oxford Economics» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://myclouddoor.com/web/documents/The%20New%20Digital%20Economy.pdf>.
8. «Объем рынка электронной комерции Украины» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reclamare.ua/blog/obemu-gynka-elektronnoj-kommercii-v-ukraine>.
9. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности : проект «Всестороннее исследование проблемы киберпреступности. – Февраль 2013 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unodc.org/documents/organized-crime/cybercrime/Cybercrime_Study_Russian.pdf.
10. Конвенція про кіберзлочинність : станом на 07.09.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_575/page.
11. INTERPOL, 1979. Third INTERPOL Symposium on International Fraud, Paris 11-13 December 1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cybercrimelaw.net/documents/cybercrime_history.pdf.
12. Federal Bureau of Investigation Internet Crime Complaint Center [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ic3.gov>.
13. Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval>.
14. Symantec [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.symantec.com>.
15. Каждый 12-й житель Земли – жертва киберпреступников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://near-future.ru/kazhdyj-12-j-zhitel-zemli-zhertva-kiberprestupnikov>.
16. Киберполиция Украины на страже электронной гривны [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hyser.com.ua/tehnology/kiberpolitsiya-ukrainy-na-strazhe-elektronnoj-grivny-121622>.